

Lijana ŠARKAITĖ-VILUMS

Lietuvių formulinės dainos ir formulinės pasakos: atlikimo aspektas

Lithuanian Formula Folk Songs and Formula Tales: The Aspect of Performance

Anotacija

Straipsnyje analizuojami lietuvių formulinių dainų ir formulinių pasakų atlikimo būdai ir jų ypatumai. Rečituojamų, deklamuojamų pasakų atlikimas čia vadinamas *tarpiniu*, o formulinės pasakos su dainuojamaisiais intarpais arba tokių kūrinių, kurių viena dalis pasakojama, kita – dainuojama, atlikimas vadinamas *tarpinėmis formomis*. Straipsnyje pateikti formulinių kūrinių atlikimo stilių apibūdinimai dar labiau išryškina šių kūrinių savitumą, atsiskleidžiantį dviejų folkloro rūšių – dainuojamojo ir pasakojamojo – samplaikos erdvėje.

Reikšminiai žodžiai: formulinė daina, formulinė pasaka, kumuliatyvinė daina, kumuliatyvinė pasaka, grandininė daina, grandininė pasaka, *tarpinė forma*, *tarpinis atlikimas*, rečitatyvas, deklamacija, dainuojamasis intarpas.

Abstract

The article analyses the performance manner of Lithuanian formula songs and formula tales, also the peculiarities that could be found there. The performance of the tales that are recited and declaimed is given the term *intermediate*, and the performance of formula tales with musical insertions, or even the tales where one part of the piece is being told in words, and the other is being sung, has the term *intermediate form* in the paper. There are some descriptions of the formula pieces performance styles marked in the article that stresses the peculiarity of the pieces, where two types of folklore – sung and narrative – finds the space to combine.

Keywords: formula song, formula tale, cumulative song, cumulative tale, chained song, chained tale, intermediate form, intermediate performance, musical insertion, recitative, declamation.

Formuliniai kūriniai dėl savo ypatingos formos ir kompozicinės struktūros lietuvių folkloristikoje pagal rūšį sudaro atskiras žanrines grupes: formulinės pasakos, formulinės dainos. Šių kūrinių struktūra gana griežta, turinys išreiškiamas tam tikromis formulėmis, kurios susideda iš nuolatinio žodžių, frazių ar motyvų pasikartojimo. Pagal formulių pobūdį šie kūriniai išskiriami į *kumuliatyvines* ir *grandinines* dainas / pasakas. *Kumuliatyvinėms dainoms* būdinga posminė struktūra su išplėta pakartojimo forma antroje dalyje. Kiekviename posme pridedama viena naujų turinį išreiškianti eilutė ir kartojamos visos iki tol buvusios (1 pvz.).

Grandininėms dainoms, kaip ir kumuliatyvinėms, būdingas kartojimas, t. y. nuolat kartojami žodžiai, motyvai, melodinės eilutės. Šių dainų turinys plėtojamas pakartojant eilutės pradžioje paskutinės prieš ją esančios eilutės žodžius (2 pvz.).

Kumuliatyvinių ir grandininių pasakų struktūra, forma, palyginti su dainomis, nėra tokia griežta, nes pasakojimas čia ne visada išspraudžiamas į tam tikrus rėmus (posmus).

Lietuvių **formulinės dainos** ir **formulinės pasakos** dėl savo kompozicinės struktūros tarpusavyje yra labai glaudžiai susijusios. Jos tarsi sudaro grandį, jungiančią dvi tautosakos rūšis – dainą ir pasaką, kurioms būdingi vienodi elementai: kai kurie formulinių kūrinių siužetai gyvuoja ir dainoje, ir pasakoje. Vienintelis bruožas, skiriantis tokio

pobūdžio dainas nuo pasakų – melodija, kuri reikšminga kumuliatyvinių (ir kai kurių grandininių) dainų strofikai ir grandininių dainų astrofikai. Pasitaiko ir tokių pavyzdžių, kuriuose pakaitomis derinamas ir pasakojimas, ir dainavimas arba viena kūrinių dalis pasakojama, kita – dainuojama. Toks įvairus formulinių kūrinių atlikimo būdas apunkina vienareikšmišką jų priskyrimą konkrečiai tautosakos rūšiai, t. y. tik dainai arba tik pasakai. Terminai *formulinės*, *kumuliatyvinės*, *grandininės struktūros* lietuvių folkloristikoje pirmiausia buvo taikomi pasakoms, tik vėliau šiais terminais pradėtos vadinti tokios formos dainos³. Todėl dažnai *formulines dainas* randame *formulinių pasakų* skyriuje.

„Lietuvių liaudies vaikų dainų tipų kataloge“⁴ (LLDK Vk, toliau – Vk) išskirti septyni kumuliatyvinių dainų poetiniai tipai – „Siuntė ponas ožką“ (Vk 452), „Išbėgs išbėgs pelė iš miško“ (Vk 453), „Tarnavau vargavau pas poną“ (Vk 454), „Aš turėjau gaidį“ (Vk 455), „Višta višta, o ką tu man duosi“ (Vk 456), „Tėvas veža šėkelį“ (Vk 457), „Pasiuntė motulė žąselių atvart“ (Vk 458)⁵ – ir trys grandininių: „Pinu pinu pyne“ (Vk 447), „Šuto boba šustinėlius“ (Vk 448), „Mačiau mačiau kukutį“ (Vk 449). Vaikų *formulinėms* dainoms Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kataloge priskirta ir kumuliatyvinė daina „Augo miške medis“, tačiau jos nėra spausdintame vaikų dainų kataloge. Lietuvių dainuojamojoje tautosakoje gyvuoja ir kumuliacinės formos religinė giesmė – „Oi tu žėke žėkeli“.

♩ = 108 KTR 106 (30)
KF 2319

1. Aš bu-vau pas po - nų pir-mus me-te-lius. Da - vė man po - nas viš - čiu - kį.
Toj viš - čiu - kė - kor kor, po so - dų vaikš - čio - jo viš - čiu - kus va - džio(jo).

*Daugėjant eilučių skaičiui posmuose, kartojamas šis taktas.

Aš buvau pas ponų
Pirmus metelius,
Davė man ponas viščiukį.
Toj viščiukė – kor kor,
Po sodų vaikščiojo,
Viščiukus vadziojo.

Aš buvau pas ponų
Antrus metelius,
Davė man ponas gaidukų.
Tas gaidukas – kakarieku,
Toj viščiukė – kor kor,
Po sodų vaikščiojo,
Viščiukus vadziojo.

Aš buvau pas ponų
Trečius metelius,
Davė man ponas antelį.
Toj antelė – krypu krypu,
Tas gaidukas – kakarieku,
Toj viščiukė – kor kor,
Po sodų vaikščiojo,
Viščiukus vadziojo.

Aš buvau pas ponų
Ketvirtus metelius,
Davė man ponas žąsytį.
Toj žąselė – gagu gagu,
Toj antelė – krypu krypu,

Tas gaidukas – kakarieku,
Toj viščiukė – kor kor,
Po sodų vaikščiojo,
Viščiukus vadziojo.

Aš buvau pas ponų
Penktus metelius,
Davė man ponas indikų.
Tas indikas – šuldi buldi,
Toj žąselė – gagu gagu,
Toj antelė – krypu krypu,
Tas gaidukas – kakarieku,
Toj viščiukė – kor kor,
Po sodų vaikščiojo,
Viščiukus vadziojo. Ir t. t.

1 pvz.¹ Kumuliatyvinė daina

♩ = 180 KTR 272 (107)
KF 5785 (32)

Dū - da ma - no, dū - da, Ė kur ai - ni? Šie - ne - lio šie - naut. Kam tas šie - ne - lis?
Kar - ve - lėm ės - čia. Kam tos kar - ve - lės? Pie - ne - lio lai - dzyc. Kam tas pie - ne - lis?
Vai - ke - liams val - gyc. Kam tie vai - ke - liai? Kar - ve - lėm ga - nyc. Va.

Dūda, mano dūda,
Ė kur aini?
Šienelio šienaut(i).
Kam tas šienelis?
Karvelėm ėščia.
Kam tos karvelės?
Pienelio laidzyc.
Kam tas pienelis?
Vaikeliams valgyc.
Kam tie vaikeliai?
Karvelėm ganyc.
Va!

2 pvz.² Grandininė daina

Tautosakos tyrinėtojos Bronislavos Kerbelytės sudarytame „Lietuvių pasakojamosios tautosakos kataloge“⁶ išskirta net devyniolika formulinių pasakų siužetų tipų: AT 804 A. – *Pupos stiebu lipa į dangų*, AT 2010 – *Žekelio giesmė*, AT 2010 I – *Berno alga* (Plg. Vk 454, 456), AT 2014 A. – *Blogai, bet nelabai*, AT 2015 – *Ožka neina namo* (Plg. Vk 452), AT 2018 – *Kur tas ežerėlis* (Plg. Vk 447, 448), AT 2021 A. – *Gaidelio mirtis*, AT 2021 B. – *Gaidelis išmuša vištelei akytę*, AT 2022 B. – *Višta padeda kiaušinį, pelė jį sudaužo*, AT 2025 – *Bėganti bandelė*, AT 2027 – *Lįsk mano pilvelin*, AT 2030 B – *Susižeidusi siuvėja*, AT 2030 C – *Lysiai nelenda į maišą*, AT 2033 – *Dangus griūva*, AT 2034 C – *Dovanos* (Plg. Vk 449), AT 2034 A* – *Kietis žvirblio nesupa*, AT 2040 – *Tarnas pasakoja apie nelaimę*, AT 2044 – *Ropės rovimas*, AT 2044 A* – *Išbėgs išbėgs pelė iš miško* (Plg. Vk 453).

Iš devyniolikos formulinių pasakų siužetų tipų analogiškų formulinėms dainoms yra tik šeši. Tai AT 2010 – *Žekelio giesmė*, AT 2010 I – *Berno alga*, AT 2015 – *Ožka neina namo*, AT 2018 – *Kur tas ežerėlis*, AT 2034 C – *Dovanos*, AT 2044 A* – *Išbėgs išbėgs pelė iš miško*. Formulinės dainos į tipus skirstomos atsižvelgiant ne tik į poetinio teksto siužetines linijas (kaip pasakos), bet ir į melodijų variantus. Pavyzdžiui, kumuliatyvinės dainos „Tarnavau vargavau pas poną“, „Aš turėjau gaidį“, „Višta višta, o ką tu man duosi“ Lietuvių liaudies vaikų dainų tipų kataloge⁷ pateikiamos kaip atskiri tipai, o analogiškos pasakos yra sujungiamos į vieną tipą – *Berno alga* (AT 2010 I). Kaip dvi skirtingos grandininės dainos pateikiamos ir „Pinu pinu pynė“, „Šuto boba šustinėlius“, o panašios pasakos Lietuvių pasakojamosios tautosakos kataloge⁸ priklauso vienam tipui – *Kur tas ežerėlis* (AT 2018).

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad formulinių kūrinių atlikimas nekelia problemų: pasakos pasakojamos, dainos dainuojamos. Tačiau taip nėra. Nuodugniau susipažinę su medžiaga, klausydamiesi archyvinių formulinių dainų ir pasakų įrašų, pastebėjome stilistinę atlikimo būdų įvairovę, kurios niekas plačiau iki šiol lietuvių etnomuzikologijoje nėra aptaręs. Šiame straipsnyje nenagrinėsime formulinių dainų ir formulinių pasakų, kurias aiškiai galima priskirti vienai ar kitai tautosakos rūšiai – dainai ar pasakai. Apžvelgsime tokius formulinių kūrinių pavyzdžius, kurie yra *tarpiniai* tarp dainos ir pasakos atlikimo prasme. Šiems atlikimo būdams tirti naudotasi Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto

Etnomuzikologijos skyriaus (MFA KF), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LTRF, LTR) archyvo ir Telšių aukštesniosios taikomosios dailės mokyklos Pedagogikos skyriaus (dabar – Žemaitijos kolegijos Telšių menų ir pedagogikos fakulteto) fonotekoje (TPF) saugomais įrašais ir šifruota medžiaga. Formulinių pasakų su dainuojamaisiais tarpais pavyzdžiai paimti iš spausdintų leidinių (LT 3; DPI 2).

Formulinių dainų ir formulinių pasakų atlikimo būdai

Paprastai formulinės pasakos (AT 2010 I – *Berno alga*, AT 2015 – *Ožka neina namo*, AT 2018 – *Kur tas ežerėlis*, AT 2034 C – *Dovanos*, AT 2044 A* – *Išbėgs išbėgs pelė iš miško*), atitinkančios formulinių dainų poetinius tipus, kaip ir pastarosios dainos, yra eiliuotos ir rimuotos. Jų savita sintaksinė-intonacinė sandara pagrįsta pasikartojančių kalbos vienetų (frazių, sakinių) struktūromis ir intonaciniu panašumu. Kumuliatyvinėse dainose ir kumuliatyvinėse pasakose ne tik susidaro vienodos struktūros, bet ir kartojamos tos pačios bei pridedamos naujos eilutės: pirmąjį posmą sudaro kelios eilutės, paskutinįjį – keliolika. Eilučių skaičius strofose yra nepastovus. Grandininėms dainoms ir pasakoms būdinga astrofika.

Tokios formulinės pasakos, kurios yra eiliuotos, atliekamos *tarpiniu* būdu tarp dainavimo ir kalbėjimo, t. y. rečituojamos neapibrėžto aukščio garsais, deklamuojamos. Didelė grandinių dainų melodijų dalis pasižymi šiomis savybėmis: melodijos pagrįstos mažąja arba didžiąja tercija, yra rečitatyvinio pobūdžio (3, 6 pvz.). Kartais astrofinių pavyzdžių paskutinėje melodijos eilutėje pasitaiko ir neapibrėžto aukščio garsų. Tokių ypatybių turinčių melodijų randame ir tarp **grandinių pasakų**. Pavyzdžiui, **grandininėje pasakoje**⁹ „Žmoguli žmoguli, ką tu cia veiki“¹⁰ (3 pvz.) siužetas išdainuojamas d. 3 intervalu ir tik paskutinė eilutė pusiau sakoma, pusiau rečituojama neapibrėžto aukščio garsais.

Rusų etnomuzikologas Eduardas Aleksejevas tercijos, kvartos apimties pusiau sakomas, pusiau dainuojamas ir rečituojamas lietuvių liaudies vaikų dainas (tarp jų ir grandininę dainą „Ožkela barzdelė“) priskyrė ankstyvojo intonavimo – *dainavimo ir kalbėjimo* – rūšiai. Tokių pavyzdžių tarp lietuvių grandinių dainų aptinkame tikrai ne vieną. Pavyzdžiui, Poškonų k., Dieveniškų apyl., Šalčininkų r., gyvenanti Elena Butrimavičiūtė-Targavičienė (g. 1929 m.),

♩ = 102 LTR 4155 (78)
LTRF 942 (51)

1. Žmo - ge - li, žmo - ge - li, ką tu cia vei - ki? Šie - ne - lj šie - nau - ju.

19. Pa - mi - rė - jo, pa - se - né - jo!

3 pvz. Rečitatyvinio pobūdžio melodija

AA

Dū dū dū, at-skri-do ba-cė-nas. Dū dū dū, sė-dos in var-tu. Dū dū dū,
bo-ba, bo-ba? Dū dū dū, pa-duok kir-vį. Dū dū dū, O kam tau kir-vis? Dū dū dū,
mal-kų ka-pot. Dū dū dū, O kam tau mal-ka? Dū dū dū, ve-če - rų vir-ti.
Dū dū dū, O kam tau ve-če-ra? Dū dū dū, pie-me-nė - lius šer-ti. Dū dū dū,
O kam tau pie-me-nė-liai? Dū dū dū, kiau-las ga-nyt. Dū dū dū,
O kam tau tos kiau-lės? Dū dū dū, kal-nams raus-ti. Dū dū dū,
O kas tuo-se kal-nuo-se? Dū dū dū, auk-si - nis bliū-das. Dū dū dū,
O kas ta-me bliū-de? Dū dū dū, auk-si - nis grū-das. Dū dū dū,
at - skri - do ba - cė - nas. Dū dū dū, pa - grei - ba grū - da. Ir pasaka baigta!

4 pvz. Dainavimo ir kalbėjimo derinimas

kaskart atlikdama **grandininę dainą** „Dū dū dū, atskrido bacėnas“¹¹ (4 pvz.), derina dainavimą ir kalbėjimą (kartais rečituoja neapibrėžto aukščio garsais). Pati pateikė ją kūrinių vadina *daina*, o atlikimo stilių – *dūdavimu*¹².

Šiame pavyzdyje matome, kad kalbėjimo garsinė raiška nėra stabili: kartais klausimo ar atsakymo kalbėjimo frazėse jis susipina su neapibrėžto / apibrėžto aukščio garsais. Padainavus keturias frazes, pasitelkiamas kalbėjimas, kuris su dainavimu proporcingai derinamas kas antrą kartą, paskutinysis taktas atliekamas neapibrėžto aukščio garsais, o pati daina baigiama žodžiais juos iškalbant – „Ir pasaka baigta!“ Metras – kintantis, jis priklauso nuo žodžių skiemenų skaičiaus, o ritmo formulė ♪♪♪ išlieka stabili visoje dainoje. Butrimavičiūtė-Targavičienė, derindama dainavimą ir kalbėjimą, atlikimo metu jaučiasi labai laisvai, nusiteikusi džiaugsmingai. Tokia pozityvi emocinė jos būklė tarsi ir pagrindžia šį atlikimo stilių. Grandininė daina „Dū dū

dū, atskrido bacėnas“, atliekama *tarpiniu* būdu, tradicijoje gyvuoja dar ir šiandien, o pats atlikimo stilius iš kitų grandininių dainų išsiskiria sinkretiniais bruožais.

Pusiau rečituojama, neapibrėžto aukščio garsais atliekama yra visa **formulinė pasaka** „Liūli liūli, šiaudų kūlį“¹³ (5 pvz.). Kūrinio ritmas paklūsta melodizuotoms kalbinėms intonacijoms, žodžių skiemenų akcentavimas sutampa su intonaciškai aukščiausiais garsais, t. y. kiekviename takte pabrėžiamas šuolis aukštyn (apytiksliai kvartos intervalu).

Lietuvių tautosakininkas Leonardas Sauka yra pastebėjęs, kad nuo rečitatyvo prasideda kalbinės intonacijos transformacija, kai kurių jos komponentų nykimas: juos nustelbia muzikinės prigimties reiškiniai¹⁴. Mūsų aptariamuose *tarpinio* atlikimo pavyzdžiuose kaip tik ir matome natūralų kalbos ir melodikos požymių derinimą. Tokius kalbėjimo ir dainavimo savitus intonavimo komponentus Sauka vadino tarpine (atlikimo) zona¹⁵.

LTR 3987 (12)
LTRF 778 (13)

$\text{♩} = 120$

1. Liū - li liū - li, šiau - dų kū - lį. -Kam tas kū - lis? Kar - vėm est.
10. Kam tie pie - me - nys? - Kiau - lam ga - nyt.
27. Ant vai - nas? j vir - šū - nę uo - de - gas!

5 pvz. Rečitavimas neapibrėžto aukščio garsais

Didesnioji rečituojamų **formulinių pasakų** dalis yra sąlyginio melodizuotų kalbinių intonacijų aukščio. Pavyzdžiui, kai dainoje yra aiškios intonacijos, stabilios ritmo formulės, tada *tarpinio* atlikimo kūrinių intonacijos – *svyruojančios*, neturinčios tikslaus garsų aukščio. Tokių intonacijų transkribavimas labai reliatyvus. Jas tikslingiau pavaizduoti grafiškai, nurodant intonacijų sąlyginį kilimą ir nusileidimą. Tuomet visas dėmesys sutelkiamas į aiškiai organizuotą ritmą, kuris pasakoje nuo pradžios iki pabaigos yra svarbus semantikos ir ekspresijos raiškos būdas. Pavyzdžiui, **grandininės dainos** „Ganau ganau avelas“¹⁶ (6 pvz.) melodija išlaiko griežtą struktūrą (t. y. tekstas

paklūsta melodinei-ritminei struktūrai); ritmo formulė , būdinga daugumai grandininių dainų, yra stabili visame kūrinyje. **Grandininės pasakos** „Ganau ganau avelas“¹⁷ (7 pvz.) žodžių skiemenų akcentavimas yra veikiamas kalbinio kirčiavimo ir muzikinio ritmo. Abu pavyzdžiai – ir daina, ir pasaka – užrašyti Gervėčių apyl., jų poetiniai tekstai beveik identiški, pavyzdžiui:

Sekamosios, tiksliau, deklamuojamosios, **pasakos** „Ganau ganau avelas“ (7 pvz.), santykinai apimančios kvintos intervalą ir turinčios 2/4 proporcingą metrą, poetinio teksto žodžiai yra akcentuojami kitaip nei analogiškoje **dainoje** (plg. 6 ir 7 pvz., akcentuoti skiemenys paryškinti).

Ganau ganau avelas,
Lyg vakarai nei vienos.
Tūpi vilkas aš tvoros,
Aš tų vilkų **kūlokų,**
Anas apvirs **būrokų.**
Aš būrokų **kiaulalai,**
Man **kiaulalė** **paršelij.**
Aš paršelij **pragėriau –**
Viso gera **ragėjau,**
Su kunigu **klegėjau.**

6 pvz. Tekstas, paklūstantis melodinei sintaksei

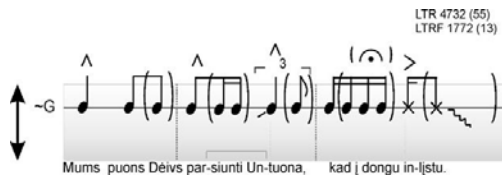
LTR 4161 (296)
LTRF 973 (31)

Ganau ganau avelas,
Lyg vakaro nē vienos,
Sēdi vilkas aš tvoros,
Aš jī kulokų,
Anas man būrokų.
Aš būrokų kiaulalai,
Man kiaulalė – paršelij.
Aš paršelij pragėriau –
Viso gero ragėjau
I su kūnigu klegėjau.

7 pvz. Žodžių akcentai, priklausantys nuo kalbinio kirčiavimo ir muzikinio ritmo

Grandininėje pasakoje (7 pvz.) akcentai daugiausia priklauso nuo kalbinio kirčiavimo (pavyzdžiui, *Ganiau ganiau avelas) ir kūrinio muzikinės-ritminės struktūros: kai kurie žodžiai paklūsta 2/4 metro ritmui (pavyzdžiui, *Aš ji | kuloky*). Čia išvengiame dviejų tautosakos rūšių – dainos ir pasakos – eilėdaros elementų interpretacijų samplaiką viename kūrinyje, kur žodžių skiemenų akcentavimas yra veikiamas kalbinio kirčiavimo ir muzikinio ritmo.*

Laisvo kalbinio ritmo sąveika su muzikiniu ritmu yra labai aiški ir **kumuliatyvinėje pasakoje** „Mums puons Dėivs parsiunti“¹⁸ (8 pvz.), kurios poetinis tekstas artimas kumuliatyvinei dainai „Siuntė ponas ožką“ (Vl 452). Visas kūrinio ritmas dainingomis kalbinėmis intonacijomis laisvai diferencijuojamas pagal pateikėjos kalbinę išraišką.

8 pvz. Laisvai interpretuojamas kalbinės išraiškos ritmas

Pirmasis visų posmų žodis *Mums* užlaikomas ir ryškiai patęsiamas. Be to, visų posmų pirmoji eilutė išsakoma-rečituojama dainingomis kalbinėmis intonacijomis, akcentuojant pirmuosius skiemenų balsius tarsi vienu garsu (kaip parodyta 8-ame pavyzdyje). **Kumuliatyvinės pasakos** „Mums puons Dėivs parsiunti“ pateikėja visus penkiolika posmų išsako aiškiai artikuliuodama, greitakalbe ir nesuklysdama. Tempas posmų dalyse kintantis: pirmojo posmo pirmos dalies – ♩ ~ 84¹⁹, antrosios – ♩ ~ 112. Didėjant posmų skaičiui, greitėja ir antrosios progresuojančios dalies tempas, kuris paskutiniajame posme (9 pvz.) jau yra ♩ ~ 180.

15. Mums puons Dėivs parsiunti velnia,
Kad ton žyda pasmaugtu.
Vel'ns žyda pasmaugi,
Žyds jauti papjuovi,
Jaut(i)s vundeni išgieri,
Vundou ugni užlėja,
Ugnis strielba uždegi,
Strielba vilka nušava,
Vilks vuoži papjuovi,
Vuož(i)s karkla nugrauzi,
Karklas ežera užauga,
Ežera akmeni nuskondina,
Akmou kirvi nukërta,
Kirv(i)s lazdeli sukapuoji,
Lazdeli šunieli užmuša,
Šuniel(i)s Untuonou į kuoja ikonda,
Untuons i dongu ilinda.

9 pvz. Paskutinis **kumuliatyvinės pasakos** „Mums puons Dėivs parsiunti“ posmas

Pasak Saukos, folklore gana dažnai pasitaiko, kad, nykstant muzikinėms intonacijoms, kūrinys atliekamas eilėmis²⁰. Galime daryti prielaidą, kad kaip tik taip galėjo transformuotis kai kurios formulinės dainos. Dar vienas įdomus to paties reiškimo pavyzdys užfiksuotas Kelmės r. Tai eilėraštinis „Būgnas, būgnas“²¹, kurį Elena Kalvaitytė-Jucienė sakydavusi piršliaudama per vestuves. Jį išmoko iš savo senelio Prano Tamašausko, kuris tą eilėraštinį taip pat sakydavo (nedainuodavo) vaikams ir „šiai bet kada“. Aki-vaizdu, kad eilėraštyje, kaip vadina pati pateikėja, „Būgnas būgnas“ išlaikyti visi kumuliatyvinei dainai „Augo miške medis“ būdingi bruožai: visi dešimt posmų padeklamuoti lygiai taip, kaip būtų išdainuojama daina, net su visais reikiamų eilučių pakartojimais (10 pvz.).

AA

- 10.: O kas pri tuos mergeles? :
: Dailiausias bernelis. :
Bernelis pri mergelis,
Mergeli puo patalu,
Patals plunksnu,
Plunksnas paukšti,
Paukštis kiauši,
Kiaušis lizdi,
Lizdas medy,
Medis miške,
Mišks ant kalna,
Kalns unt būgna,
Būgnas unt lauka –
Unt trijųjų lauku.

10 pvz. Paskutinis *eilėraštinio* „Būgnas būgnas“ posmas

Šio kūrinio stiliaus modifikacija nepakeitė ir kompozicinės struktūros ypatumų. Tokia atlikimo transformacija galėjo susidaryti dėl kūrinio pritaikomumo reikiamai situacijai arba tiesiog dėl nemokėjimo dainuoti.

Tarpinio atlikimo intonacinė substancija pakeičia tik formulinių kūrinų atlikimo stilių, pati pasakos struktūra išlieka nepakitusi. Kūrinio struktūra, stilius iš dalies transformuojasi **formulinėse pasakose su dainuojamaisiais intarpais**, kurios nuo kitų formulinių pasakų skiriasi sinkretiniais bruožais (kalbos ir dainavimo derinimu viename kūrinyje). Dalia Vaicenavičienė lietuvių pasakas su dainuojamaisiais intarpais priskyrė binariniam, kalbos ir dainavimo, sinkretizmui. Tyrinėtoja pastebėjo, kad vyraujant tai vienam, tai kitam raiškos būdui dalis folkloro pavyzdžių atspindi pakaitinį sinkretizmą²², kurį aptinkame ir formulinių pasakų su dainuojamaisiais intarpais pavyzdžiuose „Gaidelis uždušo“²³ (AT 2021 A.), „Adatėlė ir anglelis“²⁴ (AT 2021 A.), „Žibinkštėlė ir kibirkštėlė“²⁵ (AT 2021 A.), „Ropė“²⁶ (AT 2044), kur intarpai dėsningai keičiasi su sekamuoju tekstu. Pavyzdžiui, pasakoje „Žibinkštėlė ir kibirkštėlė“:

LT 3 Nr. 93

[...] Nubėgo ji pas veršelį ir dainuoja:

Eik, ver - še - li, pė - dos ger - tų,
Pri - gi - gė - rė ki - birkš - tė - lė.

O veršelis sako:

– Tada aš eisiu pėdos gerti, kai mane jungas jungs.

Nubėgo kibirkštėlė pas jungą ir dainuoja:

Eik, jun - ge - li, ver - šio jun - gtų,
Eis ver - še - lis, pė - dos ger - tų,
Pri - gi - gė - rė ki - birkš - tė - lė.

Jungas sako:

– Tada aš eisiu veršio jungti, kai mane kirvis kirs.

Nubėgo žibinkštėlė pas kirvį ir vėl dainuoja:

Eik, kir - ve - li, jun - go kirs - tų,
Eis jun - ge - lis, ver - šio jun - gtų,
Eis ver - še - lis, pė - dos ger - tų,
Pri - gi - gė - rė ki - birkš - tė - lė.

Ir t.t.

11 pvz. Pasaka „Žibinkštėlė ir kibirkštėlė“ su dainuojamaisiais intarpais

Formulinių pasakų dainuojamieji intarpai, kaip ir kumuliatyviųjų dainų posmai, vis plečiami pridėdant vieną naują turinį išreiškiančią eilutę ir kartojant visas iki tol buvusias. Tik trumpos jungtys tokiose pasakose yra sekamos. Dainavimas čia nusveria sekamąjį tekstą, tačiau dainuojamieji intarpai, dėsningsai keisdami su sekamuoju tekstu, kūrinyje išsidėsto nevienodai. Pavyzdžiui, pasakoje „Gaidelis užduso“ (LT 3 Nr. 90) dainuojamasis intarpas pasikartoja devynis kartus, o sekamasis tekstas – aštuonis. Ši pasaka baigiama dainavimu. Kitos formulinės pasakos, kaitaliojantis sekimui ir dainavimui, pasibaigia sekamuoju tekstu. Pasakoje „Žibinkštėlė ir kibirkštėlė“ (LT 3 Nr. 93) dainuojamasis intarpas kartojasi dvylika kartų, sekamasis tekstas – trylika; „Gaidelis užduso“ (DPI 2 Nr. 112) – devynis kartus pasikartoja dainuojamasis intarpas, sekamasis tekstas – dešimt kartų; „Adatėlė ir anglelis“ (DPI 2 Nr. 111) – dainavimas – penkis, pasakojimas – šešis kartus. Dainuojamųjų intarpų kiekis pasakoje priklauso nuo siužetinės linijos ir herojų gausumo. Pavyzdžiui, formulinės pasakos su dainuojamaisiais intarpais „Ropė“ (12 pvz.) dainuojamasis intarpas paraleliai su sekamuoju tekstu kaitaliojasi dvylika kartų, o pati pasaka baigiasi dainavimu.

Dainuojamieji intarpai, pasakoje pasirodant vis naujam veikėjui, plečiasi ir plečiasi, todėl paskutinysis, dvyliktasis, intarpas pasidaro labai ilgas. Matyt, dėl to pateikėjai pabai-gas paprastai greitina.

Etnomuzikologė Vaicenavičienė atkreipė dėmesį į tris dainuojamųjų intarpų funkcijų grupes: pranešimo

intarpus, tiesioginio poveikio intarpus ir emocinius-asoci- atyvinius plėtinius²⁷. Formulinių pasakų dainuojamuosius intarpus galime priskirti *pranešimo intarpams*, nes čia jie atlieka kvietimo, prašymo, informavimo apie herojaus padėtį funkcijas.

Aukščiau aptartoje pasakoje „Ropė“ (12 pvz.) daina- vimu sustiprinama pasakos veiksmo funkcinė svarba (in- formuojama apie esamą padėtį), tekstas, kaip ir melodija, išlieka stabilus, formulinis. Sekimo būdu pranešami *nauji pasakos veikėjai: ateina diedas, vienkus, dutkus [...], dešim- akis*, kurie dainuojamajame intarpe paeiliui jau dalyvauja bendrame veiksmo (paskutiniajame intarpe vardijami visi veikėjai, kas už ko kabinasi: *dešimakis detku, detkus aštu, aštus septų* ir t. t.). Pasakoje „Ropė“ dainuojamųjų intarpų melodijos dainingos, stabilios, intonacinis motyvų kompo- navimas visuose intarpų posmuose išlaiko tą pačią melodinę struktūrą (12 pvz.). Paskutinysis dainuojamojo intarpo taktas, akcentuojant labai svarbų veiksma – *neišrauna!*, dainuojamas žemyn krintančiomis intonacijomis (13 pvz.). Taip tarsi pabrėžiamas siužetinis pasakos veikėjų pastangų *neįveikiamumas*.

Telšių rajono Kaunatavos apylinkėje užrašytos **kumu- liatyvinės dainos** „Buoba ruopi ruovi“²⁸ (14 pvz.) poetinis tekstas yra analogiškas aptartajai **kumuliatyvinei pasakai** „Ropė“ (12 pvz.). Dainos melodija, kaip ir pasakos dainuo- jamųjų intarpų, mažorinė, kvartos apimties. Čia paskutinieji du taktai taip pat dainuojami žemyn krintančia slinktimi m. 3 apimtyje (14 pvz.).

Nr. 110

*Pasodino bobutė ropė. Ropė augo augo ataugo iki stogui. Bobutė sako:
– Eikim ropę rauti.*

1.

Bo - ba ro - pė rau - na rau - na, ne - iš - rau - na.

Ateina diedas.

2.

Die - das bo - bą, Bo - ba ro - pė rau - na rau - na, ne - iš - rau - na.

[...]

Ateina dešimakis.

12.

De - šim - a - kis det - kų, det - kus aš - tų,

Aš - tus sep - tų, sep - tus šeš - kų,
Šeš - kus pet - kų, pet - kus ket - kų,
Ket - kus trit - kų, trit - kus dut - kų,
Dut - kus vien - kų, vien - kus die - dą,
Die - das bo - bą, bo - ba ro - pė,

Ro - vė ro - vė ir iš - ro - vė.

12 pvz. Pasaka „Ropė“ su dainuojamaisiais intarpais

1-2 intarpe

Ne - iš - rau - na.

3-11 intarpe

Ne - iš - rau - na.

13 pvz. Žemyn krįtančios intonacijos

[1. Buo - ba ruo - pi ruo - vi, ni - kap ne - iš - ruo - vi.] Vėins tē - ka,

kits nu - tē - ka, buo - ba ruo - pi ruo - vi ruo - vi - ni - kap ne - iš - ruov(i).

* Pridedant posmų eilučių skaičiui, šie du taktai kartojami.

** Šie du taktai dainuojami tik pirmame posme.

[Buoba ruopi ruovi,
Nikap neišruovi.]
Vėins tēka, kēts nutēka,
Buooba ruopi ruovi ruovi,
Nikap neišruovi.

Paprašys Keturza,
Keturza Murza.
Vėins tēka, kits nutēka,
Buoba ruopi ruovi ruovi,
Nikap neišruovi.

Paprašys Pirmėka,
Pirmėks Keturza,
Keturza Murza.
Vėins tēka, kēts nutēka,
Buoba ruopi ruovi ruovi,
Nikap neišruovi.

Paprašys Untrėka,
Untrėks Pirmėka,
Pirmėks Keturza,
Keturza Murza.
Vėins tēka, kēts nutēka,
Buoba ruopi ruovi ruovi,
Nikap neišruovi²⁹.

14 pvz. Kumuliatyvinė daina „Buooba ruopi ruovi“

Šiai dainai būdingas aiškus pasakojamasis siužetas, kuris lietuvių ir kitų tautų folklore dažniau aptinkamas pasakose. Čia stilistinę transformaciją nulėmė funkcijos degeneracija. Pateikėjas P. Skirmantas nurodė, kad kumuliatyvinę dainą „Buoba ruopi ruovi“ atlikdavo *užstalėje* ir ją dainuodami varžydavosi, kuris dainininkas ilgiau išdainuos dainos tekstą, pridėdamas vis naujus veikėjus ir nesukliūdamas.

Formulinių pasakų dainuojamųjų intarpų melodijos grindžiamos intonacinio motyvo kartojimu eilutėse. Jis gali būti kartojamas tiek, kiek reikalauja intarpe reiškiamos teksto mintys. Aukščiau aptartos pasakos „Ropė“ dainuojamųjų intarpų intonacijos, palyginti su kitų pasakų intarpais, yra melodingos (sektos apimties, 12 pvz.), o formulinių pasakų „Adatėlė ir anglelis“, „Žibinkštėlė ir kibirkštėlė“ intonaciniai motyvai – tercijos apimties. Pavyzdžiui, pasakų „Adatėlė

ir anglelis“ (15 pvz.), „Žibinkštėlė ir kibirkštėlė“ (16 pvz.) dainuojamųjų intarpų melodijos yra rečituojamo pobūdžio.

Vaicenavičienė pasakų su dainuojamaisiais intarpais nerefreninių dainuojamųjų intarpų charakteringų motyvų tercijos, kvartos apimties krintančias slinktis žemyn laiko melodizuotų kalbos intonacijų branduoliais³⁰.

Kitą formulinių pasakų atlikimo principą – kai viena kūrinio dalis papasakojama, kita – padainuojama, kaip ir formulinės pasakas su dainuojamaisiais intarpais, taip pat vadiname *tarpine forma*. Tokiame formuliniame kūrinyje pasakojimas pagal trukmę užima nereikšmingiausią vietą, funkcionuoja tik kaip įžanga. Pavyzdžiui, **formulinės pasakos** „Buvo diedas ir boba“³¹ (17 pvz.) pirmoje dalyje papasakojama trumpa įžanga, o antroje dalyje dainuojama kumuliatyvinė daina „Tarnavau vargavau pas poną“:

15 pvz. Rečituojamo pobūdžio pasakos „Adatėlė ir anglelis“ dainuojamojo intarpo melodija

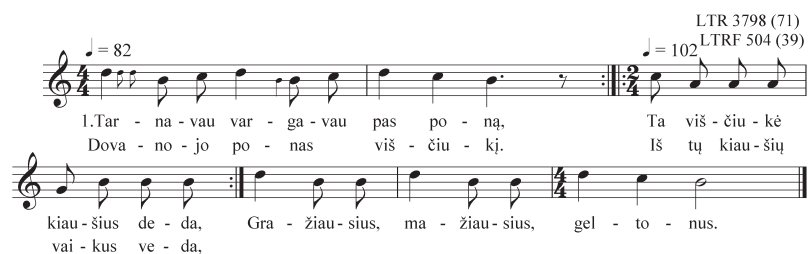

16 pvz. Rečituojamo pobūdžio pasakos „Žibinkštėlė ir kibirkštėlė“ dainuojamojo intarpo melodija

Sekamas tekstas

Buvo diedas ir boba, ir anys pasamdė mergų. Ir toj merga vargo turėjo... Jie [...] labai negavo slūžyt ką. Tas diedas sako: tai tu pas mane paslūžyk, tai, sako, aš tau duosiu vištų, ir gaidį, ir žūšį, ir antį, ir katkų, ir [...]. Nu, ir gerai, vo aš saka, žinosiu ką gi tu duosi! Nu, jinai pavargo pas jį, nu, atsisėdo ir gieda:

Dainuojamas tekstas

7. Tarnavau vargavau pas poną,
Dovanojo ponas arkliuką.
Tas arkliukas i-ga-ga,
Ta karvytė balto paieno,
Tas indikas šu-ldu bul-du,
Ta antytė kry-pu ry-pu,
Ta žūsytė gar-gu, gar-gu.
Tas gaidžiukas ka-ka-ry-ku,
Ta viščiukė kiaušius deda,
Iš tų kiaušių vaikus veda,
Gražiausius, mažiausius,
Geltonus.

17 pvz. Stilistinio sluoksnio mutacija

Dainos melodija, kaip ir didesnioji kumuliatyvinės dainos „Tarnavau vargavau pas poną“ (Vk 454) variantų melodijų dalis, mažorinė, kvartos apimties (17 pvz.). Pirmoji kūrinio dalis sekama pasakojimui būdingomis intonacijomis, o pats pasakojimas nuo dainavimo atskiriamas ryškia pauze.

Formulinėse pasakose su dainuojamaisiais intarpais pakaitomis išsidėstęs dainavimas ir pasakojimas yra priklausomi nuo formos ir kompozicinės struktūros ir kūriniai suteikia vientisumo. Formuliniėje pasakoje „Buvo diedas ir boba“ (17 pvz.) mutuoja stilistinis sluoksnius, t. y. iš pasakojimo išauga dainavimas. Poetinio teksto vyravimas liaudies tradicijoje yra glaudžiai susijęs su komunikatyvine funkcija, suteikiančia jam teisę atsinaujinti³². Borisas Putilovas, rašęs apie naujų žanrų susidarymą, pastebėjo, kad naujos sistemos išsaugo struktūrinius-meninius ir žanrų susidarymo ryšius su tradicija. Nauji žanrai atsiranda ne per transformaciją, o per gyvų žanrų kūrybiškumą tradicijoje. Struktūriniai žanrų elementai yra svarbūs naujo žanro struktūros ir formos bei stiliaus ypatumams suvokti³³.

Lietuvių formulinių kūrinių struktūros kaita (formulinės pasakos su dainuojamaisiais intarpais, *pasakojimo-dainavimo* forma), *tarpiniai* atlikimo būdai rodo šio žanro požymių nepastovumą. Sunku paaiškinti, kodėl į kitą žanrinę sistemą pereina panašūs kūriniai. Lietuvių formulinės pasakos ir formulinės dainos kartu funkcionavo tradicinėje kultūroje, šios dvi tautosakos rūšys galėjo veikti viena kitą. Galime tik manyti, kad kai kurie pasakomis laikomi kūriniai anksčiau galėjo būti dainuojami (apie tai byloja itin charakteringi dainai bruožai).

Daina, pasaka, eilėraštis, kitokios *pasakojimo-dainavimo* formos, kurios intonuojamos tarp dainavimo ir kalbėjimo, rečituojamos, stilistiškai liaudies tradicijoje yra laisvai diferencijuojamos. Vienas iš keblių klausimų žanrinėje sistemoje ir yra kūrinio *tarpinis* atlikimo stilius – rečitavimas neapibrėžto aukščio garsais, rečityvas, pasakojimas. Išsiskiria ir kitokie kūrinių atlikimo ypatumai – šiame straipsnyje aptartos *tarpinės atlikimo formos*. Tokios tarpinės atlikimo formos vyrauja ir kituose lietuvių (taip pat ir kitų tautų) tautosakos žanruose: vaikų dainose (lopšinės, žaidinimai ir kt.), raudose, Velykų kiaušiniautojų oracijose ir kt. Kai kurių tautų (Sibiro, Afrikos, Okeanijos ir kt.) folklore pasakos, tarp jų ir formulinės, yra rečituojamos arba atliekamos *tarpinė forma*. Todėl kai kurie tyrinėtojai (Ingrida Riutel, Olegas Uliševs, Michailas Melnikovas, Jekabas Vitolinis ir kt.) formulinės pasakas arba formulinės dainas vadino *dainomis-pasakomis*. Lenkų etnomuzikologai Ludwikas Bielawskis, Aurelia Moduchowska kai kurias lenkų kumuliatyvinės dainas vadina *pasakomis-dainelėmis* ir laiko jas pasakomis³⁴. Jurijus Rocevas, rašęs apie komiškų vaikų folklorą, pastebėjo, kad formulinės *dainos-pasakos* niekada neegzistavo prozos pavidalu³⁵. Irina Amroyan pažymėjo, kad dauguma kumuliacinę struktūrą turinčių pasakų tekstų yra eiliuoti. Jos manymu, tokie kūriniai kitados turėjo ir melodiją, tik

vienose vietovėse, kai nebeliko melodijos, laipsniškai ėmė pereiti į pasakojamąjį folklorą³⁶. Estų tyrinėtoja Riutel taip pat manė, kad eiliuotos pasakos anksčiau buvo dainuojamos. Anot jos, pasakojimas ir dainavimas buvo glaudžiai susiję ir neatskiriami vienas nuo kito. Pasakų sekimas, dainų atlikimas, mįslių minimas ir kt. turėjo pirminę maginę funkciją ir atspindėjo mitologinę žmonių pasaulėjautą³⁷.

Išanalizavę formulinių kūrinių pavyzdžius, kurie atlikimo prasme yra saviti, be dainavimo ir pasakojimo, galime išskirti dar du atlikimo būdus:

Tarpinis atlikimas (rečityvas, dainavimas neapibrėžto aukščio garsais, deklamacija, kalbėjimas).

Tarpinė forma (formulinės pasakos su dainuojamaisiais intarpais; kai viena kūrinio dalis yra pasakojama, kita – dainuojama).

Formulinių dainų ir formulinių pasakų atlikimo stilių apibūdinimai pateikėjų žodyne

Norime atkreipti dėmesį, kad lietuvių tradicinėje kultūroje formulinės dainos kartais pačių pateikėjų vadinamos pasakomis arba pasakojimui būdingais pavadinimais: „Y tai vaikams pasaka“³⁸, „pasakėlė“³⁹, „pasaka“⁴⁰, „daina sekama vaikams“⁴¹, „sekmė“⁴² arba dainos pabaigoje pasakoma „Ir sekmė pasibaigė“⁴³ ir kt. Nors tokie pavadinimai liudytų pasakojamąjį atlikimo pobūdį, šitaip apibūdintus kūrinius pateikėjai ne pasakoja, bet dainuoja. Randame apibūdinimų, kurie nurodo ir kitokį kūrinių atlikimo būdą, t. y. *tarpinį atlikimą*. Pavyzdžiui, *dvisakinė*⁴⁴, *rėkauti*⁴⁵, *rintuoti*⁴⁶, *loti*⁴⁷, *šnekėti*⁴⁸, *provyti*⁴⁹, *kalbėti*⁵⁰ ir t. t. Tautosakininkas Jurgis Dovydaitis prie dainos „Ant mano lauko“ pažymėjo, kad 12–13 m. mergaitės „tą dainą ne dainuoja, bet kalba žodžiu. Seniau ją mokėję visi kalbėti, dabar bemokėjo vaikai“⁵¹. Pateikėjų apibūdinimai dar kartą parodo formulinių dainų savitumą, išskirtinumą ne tik kompozicine, bet ir atlikimo prasme bei paliudija vyraujančią *tarpinį* atlikimo stilių.

Vokiečių tyrinėtojas A. Brunkas jau 1893 m. pastebėjo kumuliatyvinių dainų *tarpinį* ir antifoninį atlikimo būdą. „Viena eilutė paprastai atliekama atskirai arba kalbama choro unisonu, arba kalbama pusiau dainuojant. Dainų strofinė forma išsirutuliojo iš responsoriumo. Strofos pradžioje kalba vaikas, pabaigą apibendrina choras; kas apsirinka arba praleidžia eilutę, laikomas kvailu arba turi duoti fantą.“⁵² Pavelas Nedo taip pat pastebėjo, kad Lenkijoje kumuliatyvinę dainą „Służyłem u pana na pierwsze lato“ ir kalbėdavo, ir dainuodavo⁵³. Kalbamos (arba rečituojamos) ir rusų formulinės dainos arba pasakos⁵⁴. Pavyzdžiui, rusų grandininės dainos „Таусинна-бабушка“ įžanginė dalis rečituojama, klausimai ir atsakymai atliekami sakant (18 pvz.).

Apie kalendorinių dainų atlikimą rusų folkloro tradicijoje sakoma *скричат, наговорит, гукать, играть, про старину сказывать*, tik apie bažnytinio repertuaro atlikimą – *петь, кантарить*⁵⁵.

Говорком (kalbant):

- Коней пасла.
- Кого выпасла?
- Коня в седле,
В золотой узде.
- А где кони?
- За воротами стоят.
- А где ворота?
- Водой снесло.....

18 pvz. Rečitacija ir kalbėjimas

Kitų tautų įvairių žanrų kūrinų atlikimą apibūdinantys liaudies terminai yra daug išsamesni. Pavyzdžiui, epo dainavimo arba pasakojimo apibūdinimai: vakarų mongolų *аялж хэлэх* – „melodiškai pasakoti, dainuojant“ ir *хайлж хэлэх* – „pasakoti ypatingu gerkliniu rečitavimu, suspaustu užkimumiu bosu“, buriatų *улигэр хэлэхэ* – „pasakoti byliną“ ir *улигэр боолохэ* – „dainuoti byliną“, kalmukų *дуулдг жанһрчир* – „pasakotojai, dainuojantys epą“, *дуулн келдг* – „rečituojantys“ ir *келемрчир* – „paskotojai“. Obių-ugrų tautų folklore (hantai ir mansai) dainuojami žanrai apibūdinami – *арых / эрыг*, rečituojami arba pasakojami – *маньт / мойт* ir buitiniai pasakojimai – *потыр / ясынг* (terminai, semantiškai susiję su žodžiais „kalba, kalbėti, pranešti“) ⁵⁶. Rečituojami kūriniai pasižymi stereotipinėmis formulėmis ir paralelizmais, savitomis intonacijomis, artimomis rečitavyvi. Todėl vienas ir tas pats siužetas gali būti atliekamas ir pasakojant, ir dainuojant, ir rečituojant ⁵⁷.

Panašių apibūdinimų randame ir kituose lietuvių tautosakos žanrų kūrinuose, pavyzdžiui, vaikų dainose, raudose ir kt. Štai vaikų dainos „Šarkela varnela“ atlikimą pateikėja apibūdina taip: „Mažiem vaikam. I loc – nė pasaka, nė giesmė“ ⁵⁸ ir kt. Apibūdinant raudų atlikimą, liaudyje vartojami tokie terminai: *kaip gegužė kukuoja, skaito [kaip iš rašto], rypuoja, rokuoja* arba sako: „Mūsų krašti užunery tai specialiai sumdo tokias, katros moka *šnekėt*. Jos pačios neverkia, tik jos *sako žodžiais* teip visaip, žmones sujudina. Tai sakau, yra tokie kraštai kaip užuneris, kur *šneka*“ ⁵⁹ ir kt.

Formulinių ir kitų žanrų kūrinų atlikimą nusakanti liaudies terminų apžvalga nėra išsami, tačiau jau galime matyti, kad dainuojami kūriniai apibūdinami pasakojamajai tautosakai atlikti būdingais pasakymais. Visa tai skatina išsamiau pasidomėti ir kitų žanrų savitą atlikimą apibūdinančiomis pastabomis, įžvalgomis ir tirti atlikimo stilišką ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų folklore. Tai galėtų padėti suvokti ir formulinių kūrinų specifiškumą *tarpinio* atlikimo prasme. Bet tai jau reikalauja platesnio spektro tyrimo, šioje

straipsnio dalyje norėjome tik atkreipti dėmesį į *tarpinį atlikimą* apibūdinančius pasakymus.

Išvados

Lietuvių folklore formulinės dainos ir formulinės pasakos forma ir siužetu yra labai panašios, todėl ilgą laiką dauguma dainų buvo priskiriamos pasakoms arba pasakoms su dainuojamaisiais intarpais. Daugelis XX a. viduryje užrašytų pateikėjų pastabų liudija buvus artimą dainų ir pasakų ryšį. Vieni pateikėjai formulinės dainas vadino *pasakomis*, kiti – *sekmėmis*, tretieji nurodė, kad *daina buvo sekama vaikams*. Formulinių dainų ir pasakų žanro problematiką gvildeno ir kitų tautų (rusų, estų, suomių ir kt.) folkloristai.

Lietuvių ir kitų tautų formulinės dainos ir formulinės pasakos pasižymi stilistiniu įvairumu. Pateikėjų, folkloristų formulinių kūrinų stilių apibūdinimai rodo šių kūrinų atlikimo stilių labilumą ir asimiliaciją. Šiame straipsnyje apžvelgta lietuvių formulinių kūrinų atlikimo būdų įvairovė atskleidė jų žanrinės diferenciacijos spektrą ir tam tikrą sąlyginumą. Vienas ir tas pats formulinis kūrinys gali būti ir dainuojamas, ir pasakojamas, ir atliekamas *tarpiniu* būdu – rečituojamas neapibrėžto aukščio garsais, deklamuojamas. Šie kūriniai yra *archajiško intonavimo* pavyzdžiai. *Tarpinės formos* kūrinuose (formulinėse pasakose su dainuojamaisiais intarpais; kai viena kūrinio dalis pasakojama, kita – dainuojama) dainavimas užima daug svarbesnę vietą nei pasakojimas.

Formulinių dainų ir pasakų savita forma ir kompozicinė struktūra – tarsi universalus raiškos įvairiuose žanruose (tarpžanrinėje erdvėje) būdas. Šių kūrinų muzikinė intonacinė struktūra atskleidžia sinchroniškai koegzistuojančius įvairius atlikimo stilius. Formulinių kūrinų žanro problemą ir stiliaus raidos suvokimo galimybes galbūt galėtų atskleisti diachroninis tyrimas. Tad tarpžanrinė formulinių kūrinų tyrimo erdvė lieka aktuali.

Santrumpos

- AA Asmeninis autorės archyvas.
 DD *Dainos*. Jurgio Dovydaičio surinktos ir skiriamos mokykloms.
 Kaunas: Spindulys, 1931.
 DPI 2 *Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais*.
 Surinko ir parengė J. Dovydaitis, melodijas parengė Z. Puteikienė. Vilnius: Vaga, 1987.
 DPI 3 *Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais*.
 Surinko ir parengė J. Dovydaitis, red. Kostas Aleksynas. Vilnius:
 Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.
 DPI 4 *Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais*.
 Surinko Jurgis Dovydaitis, sudarė Kostas Aleksynas, melo-
 dijas parengė Vaclovas Juodpulis. Vilnius: Lietuvos rašytojų
 sąjungos leidykla, 2000.
 KF Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (buv. konservatorijos)
 Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus įrašai
 magnetofono juostose.
 KLF Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (buv. konservatorijos)
 Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus įrašai
 magnetofono juostose.
 KTR Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (buv. konservato-
 rijos) Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus
 rankraštynas.
 LT 3 *Lietuvių tautosaka*. T. 3. Vyr. red. K. Korsakas. Vilnius:
 Mintis, 1965.
 LTR Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tauto-
 sakos rankraštynas.
 LTRF Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tauto-
 sakos rankraštyno fonoteka.
 TPF Telšių aukštesniosios taikomosios dailės mokyklos Pedago-
 gikos skyriaus (dabar – Žemaitijos kolegijos Telšių menų ir
 pedagogikos fakulteto) fonoteka.
 Хрп *Хрестоматия сибирской русской народной песни. Детский
 народный календарь*. Сост. В. И. Байтуганов, Т. Ю.
 Мартынова. Новосибирск: Книжница, 2001.

Nuorodos

- 1 Pat. Rožė Tumalevičiūtė-Sabalaiuskienė, g. 1901 m. Puvočių k., Marcinkonių vlsč., Varėnos r. Už. G. Četkauskaitė, 1959 m.
- 2 Pat. P. Mažeikaitė-Skurkienė, 67 m., gyv. Girių k., Gervėčių apyl., Astravo r., Baltarusija. Už. D. Krištopaitė, 1970 m.
- 3 Jonas Balys, kataloguodamas pasakojamąją tautosaką, visus formulinius kūrinius priskyrė formulinėms pasakoms, tačiau 1936 m. „Tautosakos darbų“ II tome (p. 165) rašė, kad „formulinės pasakos lietuviuose dažniausiai ne sakomos, bet dainuojamos, todėl rinkėjų paprastai priskiriamos prie dainų ir tuo būdu žymi jų dalis kataloguojant liko nepastebėta“. Ambraziejus Jonynas, apžvelgdamas formulines pasakas, pastebėjo, kad „sutinkama dainų, sukurtų formulinių pasakų principu. Tokios dainos dėl kompozicijos panašumo dažnai skiriamos prie šių pasakų“ (Lietuvių tautosakos apybraiža, 1963, p. 328). Leonardas Sauka, „Lietuvių tautosakos“ III tomo įvade, rašė, kad „formulinės pasakos panašios, o kartais net sunkiai atskiriamos nuo analogiškų formulinių dainų. Vienose vietovėse tas pats siužetas gali būti dainuojamas, kitose – pasakojamas“. Tautosakininkas taip pat pastebėjo, kad muzikinis pradas nėra griežtas skyrimo kriterijus, nes „daugelio pasakų kartojamosios formulės turi rečitatyvines melodijas“ (Sauka, 1965, p. 24). Lietuvių vaikų dainų tyrinėtoja ir kataloguotoja Pranė

Jokimaitienė tokias siužetines formulines dainas išskyrė į atskirą – dainų – rūšį, tačiau laikė jas artimomis formulinėms pasakoms (Jokimaitienė, 1970, p. 91). Net ir pritaikę *formulinių dainų* terminą, vis dėlto lietuvių pasakojamosios tautosakos tyrinėtojai tokias dainas vadino išties dainuojama formuline pasaka ir priskirdavo prie pasakų su dainuojamaisiais intarpais (DPI 2, 1987, p. 20, 415–434, DPI 3, 1997, Nr. 63–73, DPI 4, 2000, p. 394–398, 403–418). Toks požiūris į aiškią dainos struktūrą tarsi vis paneigdavo jau priimtą *formulinių dainų* sampratą. Sauka straipsnyje „Tautosakos rūšių ir žanrų pažinimo keliu“, remdamasis suomių tyrinėtojo Lauri Honko nuomone, rašė, kad žanrai turi būti įvardijami pagal tam tikrus kriterijus: pagal formą – grandininė pasaka, o kumuliatyvinė daina – pagal struktūrą (Sauka, 1998, p. 12). Tais pačiais metais išleistas Jono Basanavičiaus surinktų pasakų knygos „Lietuviškos pasakos. Įvairios“ paaškinimuose Sauka pažymi, kad iš formulių sudarytas kūrinys „Atlėkė garnelis su dideliu gūželiu“ lietuvių folklore laikomas ir vaikų daina, ir pasaka (Sauka, 1998). Formulinių dainų žanrinė specifika lietuvių etnomuzikologų beveik negyldenta. Šiuo aspektu kiek plačiau tirta straipsnio autorės bakalauro (Šarkaitė, 2002) ir magistro (Šarkaitė, 2005) darbuose.

- 4 Jokimaitienė, 1970, p. 228–235.
- 5 Užrašytas tik vienas dainos „Tėvas vežė šėkelį“ variantas ir du dainos „Pasiuntė motulė žąselių atvartų“, tačiau vaikų dainų kataloguotoja Jokimaitienė šias dainas išskyrė į atskirus tipus.
- 6 Kerbelytė, 2001, p. 454–464.
- 7 Jokimaitienė, 1970, p. 234–235.
- 8 Kerbelytė, 2001, p. 457.
- 9 Ši ir kitos formulinės dainos lietuvių folkloristikoje priskirtos pasakoms. Šiame straipsnyje laikomasi formulinių kūrinių priskyrimo vienai ar kitai tautosakos rūšiai kriterijaus.
- 10 Pat. Br. Marcinkevičienė, 73 m., gyv. Knistuškių k., Gervėčių apyl., Astravo r. Už. L. Sauka, 1970. Šifr. L. Šarkaitė, 2005. Įdomu, kad ši pateikėja kitą grandininę pasaką „Mačiau mačiau kukutį“ visą atliko deklamaciniu būdu.
- 11 Už. D. Liudavičienė, E. Noruševičienė, 2012 07 06. Šifr. L. Šarkaitė-Vilums, 2013.
- 12 Pateikėjos pastaba: „Ne per seniausiai, praitus metus dūdavau, kap buvo čia jau atvažiavę į mūsų naują mokyklą rašytojai, poetas iš K raidės. Tadu jie many jau paprašė: kokį dainų Jūs mokat, pasakų gal mokat? Sakau dainų moku „Dū-dū-dū“, tadu aš jiems ir padainavau tų „Dū-dū-dū“. [...] Tai aš jiems taip ir dūdavau.“
- 13 Pat. E. Lašienė, 63 m., gyv. Sviliškių k., Antazavės apyl., Zarasų r. Už. Br. Kerbelytė, 1965. Šifr. L. Šarkaitė, 2005.
- 14 Sauka, 1978, p. 363.
- 15 Cayka, 1975, p. 180–181.
- 16 Pat. E. Vilkiutyte-Petrikienė, 75 m., gyv. Petrikų k., Gervėčių apyl., Astravo r. Už. E. Dagytė, D. Krištopaitė, 1970. Šifr. L. Šarkaitė, 2005.
- 17 Pat. B. Kiškeliene, 68 m., gyv. Mockų k., Gervėčių apyl., Astravo r. Už. E. Mažulienė, D. Šilainytė, 1970. Šifr. L. Šarkaitė, 2005.
- 18 Pat. E. Jančiauskienė, 69 m., gyv. Žilaičių k., Tverų apyl., Rietavo r. Už. B. Grižickaitė, E. Kilikevičiūtė, 1975.
- 19 Panašus tempas išlieka ir kitų posmų pirmose dalyse.
- 20 Cayka, 1975, p. 180–181.
- 21 Pat. Elena Kalvaitytė-Jucienė, g. 1944 m. Jautakiškių k., Pakražantės apyl., Kelmės r. Už. L. Juciūtė, 2002 Kelmėje. Šifr. L. Šarkaitė, 2002.
- 22 Vaicenavičienė, 2001, p. 15.

- 23 DPI 2 (Nr. 112), LT 3 (Nr. 90).
- 24 DPI 2 (Nr. 111).
- 25 LT 3 (Nr. 93).
- 26 DPI 2 (Nr. 110).
- 27 Vaicenavičienė, 2001, p. 138.
- 28 Pat. P. Skirmantas, g. 1918 m. Traulėnų k., Telšių r., gyv. Kaunatavos apyl., Telšių r. Už. J. Krenciūtė, 1995.
- 29 „Tretėka, Ketvirtėka, Pinktėka, Šeštėka ir t. t.“
- 30 Vaicenavičienė, 2001, p. 148.
- 31 Pat. P. Michalkevičienė, 56 m., gyv. Padvarių k., Dieveniškų apyl., Šalčininkų r. Už. J. Aidulis, 1965. Šifr. L. Šarkaitė, 2005.
- 32 Мелетинский, 1994, p. 39–104.
- 33 Путилов, 1980, p. 197–199.
- 34 Bielawski, 1998, p. 76.
- 35 Рочев, 1979, p. 215.
- 36 Амроян, 2000.
- 37 Рюйтел, 1994, p. 18.
- 38 Daina „Siuntė ponas ožkų“ LTR 4312 (24), LTRF 1198 (24).
- 39 Daina „Žmoguli žmogulėli“ KTR 307 (3), KF 5796 (8).
- 40 Daina „Dū dū dū atskrido bacėnas“ LTR 3798 (24), LTRF 504 (17).
- 41 Daina „Slūžijau pūžijau pas poną“ LTR 2150 (56).
- 42 Daina „Du du du, atskrido bacėnas“ LTR 3799 (9).
- 43 Daina „Byli byli, pasupk mane“ DPI Nr. 103.
- 44 Daina „Pinu pinu pynį“ LTR 1238 (61).
- 45 Daina „Vary varo! Kur tu varai?“ LTR 3783 (1365).
- 46 „Liūli liūli, šiaudų kūlį“ LTR 875 (23).
- 47 Dainos „Kukuti tupieje“ LTR 3128 (63), „Dievas būrina“ LTR 455a (102), LTRF 4892 (24), „Aš pamačiau kukutį“ SG Nr. 41.
- 48 Daina „Ateina garnelizdis“, Žd Nr. 6–7.
- 49 Dainos „Žmoguli žmogulėli“ LTR 4161 (136), LTRF 995 (1), „Dūda dūda, kur tu aini?“ LTR 4231 (65), LTRF 1088 (6), „Žmoguli žmogulėli“ LTR 4152 (106), LTRF 924 (4).
- 50 Daina „Ant mano lauko“, DD Nr. 436.
- 51 DD, p. 303.
- 52 Наавио, 1929, p. 29.
- 53 Nedo, 1965, p. 175.
- 54 Новикова, 1979, p. 82–87.
- 55 Мелетинский, 1994, p. 39–104.
- 56 Ten pat.
- 57 Ten pat.
- 58 Pat. Valerija Petrikienė, 63 m., Girių k., Gervėčių apyl., Astravo r., Baltarusija. Už. A. Juška, 1970 (LKL tts. eksp.), ml. B. Uginčius, 1975. LTR 4162 (177); LTRF 986 (11). Iš: *Vaių dainos*. Sudarė Živilė Ramoškaitė, Vilnius, 2007, Nr. 112.
- 59 Pat. Veronika Lisauskienė, g. 1928 m. Strazdų k., Čiobiškio apyl., Širvintų r. Už. D. Vyčiniene, E. Vyčinas, 2011.
- Literatūra**
- Balys, Jonas. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas. In *Tautosakos darbai*. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, 1936, t. 2, p. 165.
- Bielawski, Ludwik, Moduchowska, Aurelia. Kaszuby. Część. In *Pieśni powszechnie i zawodowe*. Warszawa: Instytut sztuki Pan, 1998, t. 3.
- Dainos*. Jurgio Dovydaičio surinktos ir skiriamos mokykloms. Kaunas: Spindulys, 1931.
- Наавио, Martti. *Kettenmärchen*. Studien. I. Helsinki, 1929.
- Jokimaitienė, Pranė. *Lietuvių liaudies vaikų dainos*. Vilnius: Vaga, 1970.
- Kerbelytė, Bronė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, t. 2.
- Lietuvių tautosakos apybraiža*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
- Nedo, Paweł. *Folklorystyka. Ogólne wprowadzenie*. Red. kom. C. Łuczak, W. Wójciak. Poznań, 1965.
- Niemi, Aaukusti Robert. *Lituanistiniai raštai. Lyginamieji dainų tyrinėjimai*. Sudarė ir iš suomių kalbos išvertė Stasys Skrodenis. Vilnius: Džiugas, 1996.
- Sauka, Leonardas. Tautosakos rūšių ir žanrų pažinimo keliau. In *Tautosakos darbai*. Parengė Nijolė Laurinkienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, t. VIII (XV), p. 12.
- Sauka, Leonardas. Paaškinimai. In *Lietuviškos pasakos įvairios (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka)*. Surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1998, t. 4, p. 5–18.
- Sauka, Leonardas. *Lietuvių liaudies dainų eilėdara*. Red. Kazys Grigas. Vilnius: Vaga, 1978.
- Sauka, Leonardas. Lietuvių liaudies pasakos. In *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mintis, 1965, t. 3, p. 24.
- Šarkaitė, Lijana. *Lietuvių formulinės dainos: atlikimo būdai ir analogijos kitų tautų folklore*. Magistro darbas, darbo vadovė Zita Kelmickaitė. Vilnius, 2005.
- Šarkaitė, Lijana. *Lietuvių liaudies formulinių dainų ypatumai*. Bakalauro darbas, darbo vadovė Zita Kelmickaitė. Vilnius, 2002.
- Vaicenavičienė, Dalia. *Lietuvių liaudies pasakų dainuojamieji intarpai: jų funkcijos ir melodika*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2001.
- Vitolišš, Jėkābs. Bernu dziesmas. In *Latviešu tautas mūzika: Bernu dziesmu cikls. Bernu dziesmas*. Rīgā, 1971, p. 4–16.
- Алексеев, Эдуард Ефимович. *Раннефольклорное интонирование: Звуковысотный аспект*. ВНИИ искусствознания. Москва: Современный композитор, 1986.
- Амроян, Ирина Франтишесковна. *Типология цепевидных структур*. Тольяти, 2000. www.ruthenia.ru/folklore/amroyan1.htm (žiūrėta 2013 05 01).
- Мелетинский, Елеазар Моисеевич, Неклюдов, Сергей Юрьевич, Новик, Елена Сергеевна. Статус слова и понятие жанра в фольклоре. In *Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания*. Отв. ред. П. А. Гринцер. Москва: Наследие, 1994. www.ruthenia.ru/folklore/melenekldgrinc.htm (žiūrėta 2005 04 30).
- Мельников, Михаил Никифорович. *Русский детский фольклор*. Москва: Просвещение, 1987.
- Новикова, А. М. Народные кумулятивные песни. In *Проблемы изучения русского устного народного творчества: Республиканский сборник*. Москва: Изд-во МОПИ им. Н. К. Крупской, 1979, Вып. 6, p. 82–87.
- Путилов, Борис Н. О процессе жанрообразования в фольклоре. In *Актуальные проблемы современной фольклористики. Сборник статей и материалов*. Сост. В. Е. Гусев. Ленинград: Музыка, 1980, p. 197–199.
- Рочев, Юрий Герасимович. Детский фольклор. In *История Коми литературы*. Том 1. Фольклор. Отв. ред. А.К. Микутев. Коми книжное издательство, 1979, p. 215.
- Рюйтел, И. *Исторические пласты эстонской народной песни в контексте этнических отношений*. Таллин: Институт эстонского языка Академии наук Эстонии, 1994.

Саука, Леонард. Оппозиции песня-повествование, стих-проза в фольклоре. In *Проблемы фольклора*. Ред. коллег.: А. И. Ба- ладин, В. М. Гацаки и др. Москва: Наука, 1975, p. 180–181.

Уляшев, Олег И. *Кумулятивные сказки*. 2000. www.komi.com/folk/komi/603.htm (žiūrėta 2013 05 01).

Уляшев, Олег И. *Сказочная проза*, 2000. www.komi.com/folk/komi/148.htm (žiūrėta 2013 05 01).

Summary

Lithuanian formula songs and formula tales are very closely related to each other regarding the compositional structure. It is like a link that connects two types of folklore – song and tale, which use to have the same elements: some plots of formula pieces are common in song and in tale as well. The only one feature that marks out the formula songs from formula tales is melody, which is significant for cumulative (sometimes for the chained songs as well) songs strophic, and chained songs astrophic. There are some examples of songs where the processes of narration and singing are combined, or even one part of the piece is being narrated and the other one is sung. As there are various manners of performance regarding the formula pieces, it becomes difficult or even impossible to attribute it only to one particular type of folklore – song or tale. In addition, the terms formula, cumulative, chained structure in Lithuanian folklore are usually the terms to analyze and describe the tales, and only after some time were these started to be uses analyzing the formula songs as well. Hence, formula songs are sometimes added to the information regarding formula fairytales.

At first sight a formula piece can seem to be performed easily, facing no difficulties: tales are narrated, songs are sung. However, it is not so simple. Listening to the archive recordings of formula songs and formula tales, a stylistic diversity of performance was noticed, which has never been analyzed further in Lithuanian ethnomusicology.

The paper reviews the examples of formula songs and formula tales having the distinctive stylistic. And there are two performance manners indicated:

1. Intermediate performance (recitative, recitation by indefinite pitch, declamation, talk),

2. Intermediate form (formula fairytales with musical insertions; when *one part of the piece is narrated and the other one is sung*).

The change of Lithuanian formula pieces' structure (formula fairytales with musical insertions, narration – singing form), intermediate performance manners justify the liability of this genre. Lithuanian formula tales and formula songs were functioning together in traditional culture and these two types of folklore could be affecting each other. It is presumed that some pieces that were considered to be tales could be sung some time ago (characteristic melodiousness features testifies this).

Song, tale, poem, other narrative-sung forms, which are intonated between singing and talking, recited, are easily stylistically differentiated in folklore tradition.

The intermediate performance style of text – recitative, recitation by undefined pitch, declamation – is one of the most delicate aspects in the genre system. There are some other peculiarities regarding the performance of the pieces that are analysed in the paper, which is intermediate performance forms. These forms are dominating in other Lithuanian (and in other nations as well) folklore genres: children songs (lullabies, infant amusements), laments, orations during Easter when children are collecting eggs, etc. There are some examples in other nations folklore (Siberia, Africa, Oceania etc.), where tales, including formula ones, are recited or performed in an intermediate performance manner, intermediate form.

The distinctive form and compositional structure of formula songs and formula tales is like a universal expression way regarding various genres. The musical intonation structure of these pieces reveals various performance manners that are coexisting synchronically. It should be admitted that the question of formula songs in international context is still open and probably diachronic analysis would be able to reveal the possibilities of genre and style development perception.